

NŐVÉRISÉG AUSCHWITZBAN, SZÁMKIVETETTSÉG UTÁNA

Charlotte Delbo: Auschwitz és utána

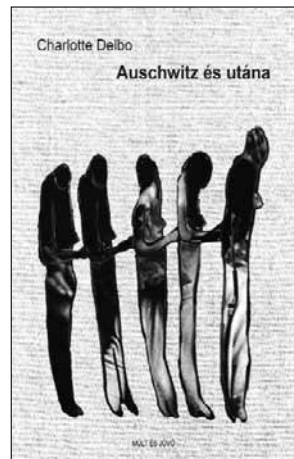
*„...Boltok se voltak / csak kirakatok / az üvegben / jó lett volna felismerni
magam / az elsikló sorok közt. / Felemeltem a karom / de mindenki fel akarta
ismerni magát / mindenki felemelte a karját / és senki sem tudta, melyik is ő.”
(Charlotte Delbo: Auschwitz)*

Háromnegyed évszázadot kellett várnunk Charlotte Delbo *Auschwitz és utána* című trilógiájának magyar kiadására – legalábbis az eredeti megírásához képest –, de megérte. Az 1913-ban született francia szerző első magyar nyelven olvasható kötetét kezébe vevő olvasó ugyanis első osztályú bánásmódban részesül: gördülékeny, érzékeny, precíz fordításban olvashatja Delbo hűsbavágóan érzékletes és egyben végtelenül költői szövegét, a könyv végére érve pedig alapos, átfogó, értő – szerényen *utószó*ként megnevezett – tanulmányt olvashat az életműről, amely összetett, alapos válaszokat ad a befogadás során felmerülő kérdésekre, mélyreható elemzést kínál, és irodalomtörténeti, emlékezetpolitikai kontextusba helyezi az olvasottakat. Különösen figyelemreméltó, hogy mind a szakszerű, élvezetes próza- és lírafordítás, mind a bármilyen tudományos igényt kielégítő értekezés egyetlen ember, Marczisovszky Anna munkája.

A könyv esztétikai értékét tovább növeli Kovai Fruzszi különleges borítóterve, amely nemcsak a figyelmünket ragadja meg, hanem Delbo poétikájának esszenciáját is. A kivágot, amely mögött alig kivehetően felsejlik a francia író portréja, lesaványodott, stilizált emberi testeket ábrázol, akik mintha (behajlított karjuknál fogva) össze lennének nőve egymással. A kísérteties, mégis megejtő képre az első rész *Reggel* című elbeszélésében találunk magyarázatot: „Kezdődik az appel. [...] [A]z összes, a jégen, a sárban vagy a hóban megcsúszó árny sorba rendeződik, árnyak, amelyek keresik a többieket, és egymáshoz húzódnak, hogy a lehető legkisebb felületen érje őket a fagyos szél. [...] Behúzott nyakkal, behorpasztott mellkassal, mindenki az előtte álló hónaljába dugja a kezét. Az első sorban állóknak nincs hová dugni a kezüket, váltjuk egymást. [...] [B]ár egyetlen véráramlat, egyetlen vérkeringés köt össze bennünket, mégis jéggé fagyunk” (73.).

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-4-I kód-számú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

*Fordította Marczisovszky Anna
Múlt és Jövő Kiadó
Budapest, 2021
462 oldal, 3800 Ft*

Ez az *egyetlen véráramlat*, a közös létezés a legmeghatározóbb jellegzetessége Delbo trilógiájának. A politikai ellenállóként Auschwitzba, majd Ravensbrückbe hurcolt szerző-elbeszélő úgy írja le a 230 nőt számláló, egyazon transzport során deportált csoportot, mint megbonthatatlan egységet, akiknek a halál- és munkatábori mindennapjait nem az individuális túlélésért folytatott harc, hanem a bajtársiasság, még pontosabban – Marciszovszky szavával – a nővériség (*sororité*) határozza meg. Ez a sorsközösség nem csupán a cselekményben jelenik meg, amelyben minden lehetséges eszközzel próbálják egymást életben tartani a foglyok, hanem a prózapoétikában is. A gyakran többes szám első személybe csúszó elbeszélői hangot az elemző tanulmány koralitásnak (*choralité*) nevezi – az antik drámák *karának* megszólalásmódjára utalva. Azért is igazán rendhagyó Delbo írásmódja, mert a holokausztirodalom ismert alkotásaiban (Elie Wieselnél, Primo Levinél vagy Jean Amérynél) szinte kivétel nélkül a szélsőséges magányról, az emberi számkivettség végső tapasztalatáról olvashatunk, amelyet esetleg egy-egy szorosabbra fűződő kapcsolat (például Köves Gyuri és Citrom Bandi barátsága Kertész *Sorstalanságában*) zökkent ki. A csoportidentitást és az elvtársi szövetséget inkább az elkövetői nézőpont ábrázolására tett kísérletek emelik ki, amelyek ennek a csoportdinamikának a bemutatásával érzékeltetik azt a lelki- és társadalmi állapotot, amelyben a mértéktelen bűnöket elkövezték; a kortárs magyar irodalomból jó példa erre Zoltán Gábor *Orgia* című regénye, ahol a nyilastestvérek megszólalásait közvetíti többes szám első személyű elbeszélés. A csoportba verődő, aktív cselekvő elkövetőket magától értetődőbb közösségként ábrázolni, mint az akaratuk ellenére, készületlenül, környezetükből hirtelen kiragadva elhurcolt áldozatokat. Delbónál azért jelenhet meg mégis ez a kivételes hang, mert őt és bajtársait nem származásuk miatt (zsidóként vagy cigányként), hanem elvi meggyőződésükért (baloldali ellenállóként) küldték Auschwitzba (a szerzőt férjével együtt fogták el, akit a letartóztatásuk után kivégeztek – erről több költemény is megemlékezik a *Fölösleges tudás* című részben); a közös ügy – mint a szöveg lépten-nyomon hangsúlyozza – mindent felülíró erőként köti egymáshoz a szereplőket. (E recenzióban is felfedezhető a koralitás bizonyos formája, ugyanis szerzőjének elsődleges benyomásai a könyvről szétszalazhatatlan összefonódtak egy közös elmélkedés során kialakuló gondolatgyűttessel, amely a budapesti Kelet Kávézóban tartott könyvbemutató során jött létre Marciszovszky Annával és Szűcs Terivel dialógusban.) Szűcs Teri megfogalmazásában a *radikális szolidaritás* az, ami áthatja Delbo művét, és amellyel leírható az ábrázolt közösség tagjainak viszonya egymáshoz, valamint a 20. század második felének történelmi-politikai eseményeiről erőteljes állításokat tevő szerző viszonya a világhoz.

Az *Auschwitz és utána* nemcsak szokatlan narrációs technikájával dönti meg a – holokausztirodalomban akármennyire is jártas – befogadó előfeltevéseit, de a szövegegyüttes hangulati ívének meglepő alakulásával is. A három kötet: *Vissza már egyikünk se tér*, *Fölösleges tudás*, *Napjaink mércéje* nagyjából kronologikusan épül egymásra. Az első két rész az auschwitzi és ravensbrücki időszakot örökíti meg rövid elbeszélések, költemények és prózaversek formájában, a harmadik pedig a hazatérés utáni éveket. Ez utóbbiban különböző (az előző kötetekből fogolytársakként megismert) elbeszélők váltják egymást, akiknek a neve gyakran az adott fejezet címeként szerepel (Gilberte, Poupette, Mado stb.), és akik időről időre megszólítanak valakit (véltetően magát Delbót) egyes szám második személyben. Feltételezhetnénk, hogy a rettenetes haláltábori élményeket követő felszabadulással a harmadik kötetre a szövegek hangvétele is felszabadultabbá, a hazatéréssel otthonosabbá válik, ám ennek éppen az ellenkezőjével szembesülünk. A látert megjelenítő részekben mellett, hogy plasztikus leírásait olvashatjuk az auschwitzi abszurd valóságnak, végig érezhető a már említett akolmeleg közösségiség, illetve nagy hangsúlyt kapnak az apró, örömtelinek mondható történések: amikor fedett térbe húzódhatnak a nők a szakadó eső elől, amikor a laboratórium melletti földből paradicsomfejek bukkannak.

nak elő, amikor titkos karácsonyi ünnepséget rendeznek egymásnak a barakkban, vagy amikor az elbeszélő hosszú hónapok után megfűrödhet a patakban. Az utolsó egységben már nem találkozunk ehhez hasonló pillanatnyi könnyedségekkel. A *Napjaink mércéje* című részben, amely az *Auschwitz utáni* időt hivatott ábrázolni, a túlélők szemszögéből írt elbeszélések sorra veszik, az első két kötetben megismert szereplők miként tértek haza – már ha maradt valami az otthonukból. Kivétel nélkül minden történetben azzal szembe-sülünk, hogy a beilleszkedési kísérlet a régi és új közösségekbe, legyen az akár a túlélők saját családja, kudarcra van ítélve. (Ennek a kudarcnak az előrevetítéseként is olvashatjuk az első kötet Apollinaire-től kölcsönzött címét: *Vissza már egyikünk se tér* [„Aucun de nous ne reviendra”].) A hazatérés utáni időszakot megjelenítő elbeszéléseket és költeményeket a magány, a számkivetettség, a kilátástalanság, az elveszettség, a csalódottság és veszteség érzése jellemzi. A lágerbeli napokat átható remény, hogy egyszer véget érnek a megpróbáltatások, az Auschwitz utáni szövegekből tökéletesen hiányzik. „Talán szebbnek hittük a várakozást / a várakozást / amit vártunk” – szól az egyik költemény (298.). „A történelemnek / vége / legyetek boldogok mint bárki más / a történelem / egy pillanat / most / az élet van. / Miért akartatok hát visszajönni?” – kérdi egy másik (310.). A hazatérés kudarcra utáni magányban elviselhetetlennek tűnik a barakkbeli bajtársak hiánya, olyannyira, hogy az együtt megélt idő – még ha azt Auschwitzban töltötték is – szinte ideális állapotként jelenik meg a megszólalók szavaiban.

A lágerbeli pillanatnyi örömeket leíró jelenetek közül az a legemlékezetesebb, amelyben a foglyok hosszan készülődnek egy színházi előadásra; megrendezik egymásnak a *Képzelt beteget*. A hetekig tartó kosztümgyártás, szövegkönyvalkotás, próbafolyamat és a kétórás előadás a túlélést, a valóságból való ideiglenes kiszakadást jelenti a benne részt vevők számára. „Reggel óta – ez az első alkalom, hogy nem nyúglódnunk a leves, a nehéz munka, a kenyér miatt – sürgölődünk” (187.). Ahogy az olasz Primo Levinél Dante, úgy a francia Charlotte Delbónál Molière képviseli az irodalom életmentő szerepét. Mindkét holokausztszerzőnél a művészet rejti magában az emberi mivolt visszaszerzésének lehetőségét a test végső megsemmisítésére törő környezetben. Az egész életében színházban (a nagynevű Louis Jouvet mellett rendezőasszisztensként) dolgozó Delbo műveiben kiemelt szerepet kap a drámairodalom. Trilógiájában sem csak a fent említett *Képzelt beteg*-előadás kapcsán jelenik meg Molière életműve. Egy *Mizantróp*-kötet, amelyre a napi kenyéradagjáért cserébe tesz szert az elbeszélő Ravensbrückben („Fizetett valaha valaki ilyen sokat egy könyvért?” – kérdi magában [207.]), a szó szoros értelmében létfontosságúvá válik, ugyanis minden appelt úgy tud túlélni a téli hajnali hidegben, hogy közben az előző nap megtanult *Mizantróp*-passzust mondja fel magában. Marczišovszky Anna tanulmánya meggyőzően rávilágít arra, hogy Delbo szövegét nemcsak színházi utalások, de színházi látásmód is jellemzi. A trilógia így minden műnemet magában foglal; az epika, a líra és a dráma jelenléte mégsem alkalmi keveredésnek, hanem organikus egységnek hat.

A potenciális olvasóban felmerülhet a kérdés, hogy miért is veselkedjen neki Delbo 1945-ben (rögtön a hazatérése után) írt, franciául pedig 1965-ben (változtatások nélkül) megjelent művének éppen most. Egyrészt azért, mert napjainkban érünk a holokauszttanúk korának végéhez, és ezzel gyakorlatban is bebizonyosodik, amit elméletben már régóta tudunk: a tanúságtétel irodalma véges. Az 1985 óta halott Delbo írásait mi, magyar nyelven olvasók most ajándékba kaptuk a síron túlról, de már egyre kevesebb efféle megjelentetésben lesz részünk. Másrészt – és talán ez a fontosabb érv – azért olvassunk Delbót, mert nagyszerű író és fontos gondolkodó. *Radikális szolidaritását* éppen időszerű volna elsajátítanunk.

ZSÖK

PFZ /
BERTÓK

ÖNREKLÁM